

УДК 070(477):008

В. М. ШЕЙКО

ЛІТЕРАТУРНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядаються різноманітні літературні періодичні видання України, що виходили друком у роки незалежності. Аналізується культурологічна складова цих видань. Наводиться компаративістська характеристика літературної періодики, визначається культурологічний, духовний потенціал та його вплив на соціум, на процеси відбудови незалежної України.

Ключові слова: літературні періодичні видання, культурологічний аспект, українські інтелектуальні видання, україністика, незалежність.

Рассматриваются различные литературные периодические издания Украины, которые опубликованы в годы независимости. Анализируется культурологическая составляющая этих изданий. Дается компаративистская характеристика литературной периодики, определяется культурологический, духовный потенциал и его влияние на социум, на процессы восстановления независимой Украины.

Ключевые слова: литературные периодические издания, культурологический аспект, украинские интеллектуальные издания, украинистика, независимость.

Various literary periodical editions published in Ukraine in the years of independence are examined. The culturological component of these editions is analyzed. The comparativistic description of literary periodicals is represented, the culturological and spiritual potential is determined as well as its influence on socium and on the processes of recovery of independent Ukraine.

Key words: literary periodical editions, culturological aspect, Ukrainian intellectual editions, Ukrainian studies, independence.

Нині написано чимало різнопланових, зокрема й наукових праць, у яких висвітлюються проблеми вітчизняної історії та теорії літературних періодичних видань — переважно журналів і газет. Зазначені видання кількісно і змістовно значно зменшилися, знизився рівень професіоналізму в роки незалежності України. Більше того, практично відсутні наукові, науково-популярні й есеїстичні розробки, в яких би аналізувалися літературні періодичні видання України та питання культурологічної цінності цих видань, їх зв'язок і вплив на формування свідомості людини та вітчизняної культури в роки незалежності.

Мета — проаналізувати літературні періодичні видання України останньої чверті ХХ — початку ХХІ ст. Передбачається розглянути газети та журнали, часописи тощо, в яких ідеться про культуру в цілому або її складові — науку, журналістику, філологічний дискурс, види і жанри мистецтва тощо. Але головне — усі ці видання літературно-культурного типу виходили друком з певною періодичністю, тобто складали саме періодику. При цьому слід обумовити і розуміння автором категорії «українського». Передбачається охопити періодичні літературні видання, які друкувалися на території України не лише українською, а й іншими мовами, а також видання інших країн, що торкалися української тематики.

Серед указаних видань України за кількістю найменувань, тиражу, безперечно переважає преса російською мовою. Однак, є ще видання іншими мовами: польською, кримсько-татарською, єврейською, румунською, німецькою, угорською та ін. Окрім того, є англомовні газети і журнали, адресовані перш за все іноземцям. Указані видання виходять друком і в діаспорі, переважно в західній та східній, тобто пострадянський період — як українською мовою, так і мовами країн проживання українців. До аналізу залучаються й зарубіжні україністичні наукові видання, переважно англомовні або двомовні.

Розглянемо зарубіжну україністику. На нашу думку, найважливіші видання засновані в другій половині 1970-х рр. «Harvard Ukrainian Studies» або HUS [29] і «Journal of Ukrainian Studies», або JUS [30], які представляють академічну науку. Вони репрезентують ідеї закладів, які їх видають (HUS — з Українським науковим інститутом Гарвардського університету і JUS — з Канадським інститутом україністики Альбертського університету в Едмонтоні). Зазначені вчені записки адресовані науковому загалу, переважно — західному. Однак в Україну подібні видання потрапляють у незначній кількості. Вони циркулюють у вузькому колі фахівців і безпосереднього впливу на українське суспільство не мають [1]. Не мають відчутного впливу в Україні й «общинна» та партійна преса діаспори. Вона, в цілому, дуже архаїчна й ідеологізована.

Однак деякі літературні діаспорні видання 1980-х — першої половини 1990-х рр. затребувані українською «культурною спільною». До таких, наприклад, належать «Термінус», який у 1986-1989 рр. видавав у Торонто письменник і режисер Марко Роберт Стех з молодими колегами, та варшавські «Зустрічі», які редагували Мирослав Чех, Оля Гнатюк, Богдан Гук, Ліда Стефановська й інші. Вони згодом склали квіт польської україністики. Особливий восьмий випуск «Зустрічей» (2004 рік) понині залишається квінтесенцією критичного осмислення українського андеграунду [1].

Слід, на нашу думку, пригадати і періодику більшості національних меншин України. Вона, незалежно від мови, адресована перш за все членам тієї чи іншої общини. Дещо осторонь стоїть бюлетень «Кримські студії» [12], який виходить друком українською і англійською мовами. До цієї ж групи належать і видання центру документації й інформації кримських

татар, — альманах Інституту іудаїки «Єгупець» [7], який розміщує літературні й публіцистичні тексти українською й російською мовами та двомовний бюлетень «Голокост і сучасність» [3].

Значна частина періодики, особливо преси, виходила російською мовою. Ці видання мали вплив не тільки на російськомовного або двомовного читача, але й на аудиторію, орієнтовану перш за все на україномовну періодика. До її складу входять великотиражні щоденні та щотижневі загальнонаціональні і місцеві газети. Літературна періодика, яка торкалась питань культури, літературних видань і видань про культуру та виходила російською мовою, нечисельна і за змістом переважно маргінальна. У зв'язку з цим нас зацікавив щотижневик «Столичні новини» [23]. Він виник як місцева версія «Московських новин». Однак за змістом указаний щотижневик набув дещо сумнівної слави. Різнохарактерна публіцистика є малоцікавою. Вона поєднує, з одного боку, помірно проросійські орієнтири із безперечним визнанням незалежності України, з іншого — радянську ностальгію з певним визнанням реального уявлення як про країну і світ.

І, нарешті, головне — «Столичні новини». Вони являють для нас інтерес перш за все завдяки роботі свого відділу культури. У його виданнях літературі й мистецтву (особливо театру і кіно) приділялася значна увага. Ці видання вирізнялися певною глибиною й точністю аналізу, широтою й повнотою інформації. Крім того, «Столичні новини» із самого початку охоче публікували есеїстику — як в «історико-культурологічному» аспекті (авторська колонка літературознавця Вадима Скуратівського), так і власне літературном, залучаючи провідних українських письменників і публіцистів (Юрія Андруховича, Миколу Рябчука, Оксану Забужко, Сергія Жадана та ін.). Однак своєрідне політичне спрямування газети привело до того, що значна кількість її авторів, налаштованих вельми опозиційно, перестали з нею співпрацювати.

Необхідно пригадати ще одне досить відоме російськомовне видання — збережений з радянських часів журнал «Райдуга». Він тільки нещодавно відкрив відділ аналітики, пов'язаний з культурою, а раніше не вважався «інтелектуальним виданням» і публікував майже виключно поезію, белетристику та мемуари [862].

Своєрідну сторінку україномовної журналістики, яка вирізнялась рівнем інтелектуалізму, започаткував журнал «Сучасність» («Современность») [24], редакція якого переїхала в Україну в 1992 р. Журнал був головним літературно-публіцистичним виданням діаспори, його започаткувало в 1961 р. помірно крило Організації українських націоналістів, яке стало самостійним. Тривалий час його редактором був один із найпомітніших діячів української еміграції — лінгвіст, літературознавець і критик, професор Колумбійського університету Юрій Шерех (Шевельов). Слід зауважити, що журнал позитивно вплинув на декілька поколінь українських інтелектуалів, вимушених долати негативну спадщину

запізнілого неонародництва й націоналізму. З початком роботи в Україні співредактором «Сучасності» від «Краю» став відомий культуролог, дисидент, літературознавець Іван Дзюба. Водночас відділ літератури очолив критик і публіцист Микола Рябчук. Він зафундував у журналі традиції ще пізньорадянського літературного самовидання. Перший номер «крайової» «Сучасності» вийшов зі скандальним для того часу романом Юрія Андруховича «Рекреації». Амбівалентність, певна двоякість журналу, з одного боку, як схильність до національно-державницького, неонародницького дискурсу, іншого — доповнювались плюралістичною готовністю друкувати постмодерністські тексти. Ця двоякість зберігалася в «Сучасності» всі десять років. Щоправда, з середини 1990-х рр., після залишення редакції М. Рябчуком, традиціоналістичні тенденції в роботі журналу поступово почали домінувати. І не дивно, адже це відповідало і загальному напрямку еволюції українського соціуму. Поступово після того, як Іван Дзюба став головою редакційної ради, а головним редактором — Ігор Римарчук, журнал посилює національно-демократичну, державницьку позицію. Водночас журнал зберіг помірковану опозиційну риторичку. Однак за змістом він почав усе більше дрейфувати від «ліберального консерватизму» до «розсудливого центрizmu». Подібним шляхом рухалися й згадувані «Столичні новини», з тією різницею, що «Сучасності» дещо не вистачало «українськості», просякнутої любов'ю до рідної мови та культури.

Підтвердженням становлення новітнього українського журналізму можна вважати початок роботи у Львові в 1989 р. газети «Поступ» («Прогресс») [19]. Вона вирізнялась порівняно новим, так би мовити, «студентським» публіцистичним стилем, який поєднував молодіжну іронічність з мотивами ліберального ревізйонізму. Вказану спрямованість, як це не дивно, сприймали як традиціоналістично налаштована громадськість Галичини, так і по-радянському вишколена аудиторія Східної України. Показово, що саме школа «Поступу» й «post-Поступу» сприяли становленню творчої діяльності значної кількості львівських та київських журналістів покоління «сорокарічних».

Газета «Поступ» для цього дослідження викликає інтерес не тільки «форматною» політичною публіцистикою національно-демократичного спрямування та мотивами галицького автономізму, а перш за все — роботою його художньо-рецензійного відділу. Найпомітнішими для громадськості була культурологічна тематика та есеїстичні рубрики, у двох з яких авторами є відомі в Україні письменники — Тарас Прохасько і Юрій Винничук. Завдяки їх матеріалам у номері газета зі звичайного провінційного щотижневика перетворилася в опозиційно орієнтоване видання, яке з нетерпінням очікували читачі як на Заході, так і на Сході України.

Певну конкуренцію газеті «Поступ» склала «Львівська газета» [14]. Вона була створена групою «поступівських» журналістів, які розійшлися з колегами через політичні розбіжності. Щоправда, ідеологічно і стилістично

ці два видання мало чим відрізняються. Наприклад, «Львівська газета» — більше «західницька» і «технологізічно-постмодерна», на відміну від, радше, «модерного» «Поступу». До того ж автори її значно меншою мірою схильні міфологізувати Центральну Європу й обговорювати перспективи процвітаючої демократичної Галичини. Програючи за кількістю відомих професіоналів, «Львівська газета», з іншого боку, виграла суперництвом у роботі аналітико-есеїстичного відділу. Останній започаткував рубрику — «Коментарі» — фактично газету в газеті, яку редагував відомий філософ і політолог Андрій Павлишин. До цієї рубрики охоче віддавали свої статті відомі (хоча часто ідейні суперники) українські письменники. За рівнем естетичної та ідейної толерантності газета була безпрецедентною для українських видань. Особливістю газети була її відверта та відкрита для всіх бажаючих дискусійність, яка часто починалась на сайтах і переходила до друкованої версії. Останній фактор для літературного культурологічного поля України був рідкісним явищем. До того ж «Львівська газета», як і «Поступ», активізувала роботу відділу культури.

На нашу думку, доцільно завершити аналіз газетної складової українського інтелектуального медіа-простору розглядом двох київських видань — щоденної газети «День» (головний редактор Лариса Івшина) [6] і щотижневика «Дзеркало тижня» (головний редактор Володимир Мостовий) [5]. Нагадаємо, що газета «День» створена в переддефолтному і передвиборному 1997 р. як іміджеве й динамічне видання ліберального спрямування, як політичний, підприємницький та інтелектуальний рупор нових українських еліт. Її фундатор, один із «найкреативніших» українських журналістів Володимир Рубан, брав за основу центральноєвропейські зразки, зокрема вельми популярну серед української інтелігенції «Газету виборчу» Адама Міхніка. З часом відбулася докорінна зміна політичних пріоритетів і певне падіння журналістського рівня. Все ж таки «День» і надалі зберігав репутацію найінтелектуальнішої української газети. На сьогодні, щоправда, вказаний початковий імпульс уже майже вичерпав себе. Однак газета «День», як і раніше, «відповідає» за країномовні «молоді еліти». На її шпальтах публікуються статті й інтерв'ю провідних учених, публічних інтелектуалів та письменників, хоча ці публікації виходили за умови найменших проявів опозиційності. До того ж «День» є загальногромадянським дискусійним органом, організовуючи соціально значимі форуми, які викликають гостру інтелектуальну полеміку. Такими, наприклад, були теми: українсько-польське протистояння на Волині в 1943 р., голод 1933 р., Переяславська рада, міжнаціональні відносини в Україні тощо. Показово, що в газеті надзвичайно плідно функціонував відділ культури і досить часто публікували змістовні книжкові рецензії, хоча саму літературну критику й недооцінював «День».

Проаналізуємо видання, яке набуло нині всеукраїнського масштабу — газета «Дзеркало тижня». Це своєрідна київська версія нью-йоркського

«Нового русского слова». Деякий час вона публікувалася виключно російською мовою та залишалась політично нейтральною й інтелектуально непомітною. Однак за останні роки, коли україномовна версія суттєво переважає російськомовну, газета почала відверто та послідовно підтримувати демократичну опозицію. Політичні оглядачі «Дзеркала тижня» — Юлія Мостова, Сергій Рахманін, Ольга Дмитрічева та ін. — визнаються найвпливовішими українськими журналістами. На сьогодні газета регулярно друкує соціологічні й економічні огляди, а також практикує культурологічну публіцистику. Щоправда, «Дзеркалу тижня» часто закидають брак матеріалів, яких гостро потребує вітчизняне «інтелектуальне товариство». Однак найбільше нарікань газета отримує на тематику соціальної і культурної журналістики. Приємним винятком є авторська колонка Віталія Портнікова. Під тиском критики та за вимогами часу цей прикрий недолік почасти компенсується однополосним літературно-критичним додатком — «Книжна лавка». Він виходить раз на два тижні, редагує його поет і перекладач Андрій Бондар. Саме тут веде авторську рубрику «Геопоетика» Юрій Андрухович, друкують свої есе Сергій Жадан, Юрій Винничук, Тарас Прохасько, Олександр Бойченко та ін. Йдеться, перш за все, про інтелектуальні видання, адресовані безпосередньо «культурному товариству», — у журналах «Критика», «І», «Потяг 76» та ін.

За жанрами логічно перейти до розгляду щотижневих чи двотижневих журналів. Однак подібних видань в Україні, які б заслуговували огляду в цій публікації, майже немає. Можна говорити про поодинокі випадки. Так, заслуговує на увагу спроба створити дещо подібне до російських «Итогов». Її здійснив один із «культурних героїв» сучасної української журналістики — Олександр Кривенко (1963–2003), який заснував у 1999 р. журнал «Політика і культура» («ПіК»), нині головний редактор Ігор Юрченко [17]. Однак уже через півроку журнал почала контролювати влада і редактор був позбавлений самостійності в роботі. Після того, як О. Кривенко пішов із «ПіК», видання незабаром остаточно маргіналізувалося. Нині журнал, на думку фахівців, дотримується центристсько-пропрезидентських позицій, він друкує невисокого рівня політичну публіцистику, соціальні і культурні репортажі, світську хроніку, анонси книг, художніх акцій та ін.

На відміну від указанного видання, журнал «Кореспондент» (головний редактор Олег Лисенко) [11] є репрезентативним та респектабельним. Однак він належить до законослухняних видань щотижневого типу. Korrespondent.net, англomовна газета для експатів «Kyiv Post», інформаційно-розважальний «глянцевий» журнал «Афіша» і портал Bigmir.ua, який складає незалежну медіа-групу «КП Друк», ділова «Kyiv Post» [31] та ін., дозволяють собі друкувати не тільки глибоку і детальну аналітику, але іноді й надто різкі оцінки дій влади.

Цікаво пригадати й спеціалізований двотижневий огляд «Книжник Ревю» (головний редактор Костянтин Родик) [10]. «Книжник» — це

спеціалізована газета (у форматі журналу), в якій аналізуються книжковий ринок, літературний процес і, перш за все, тенденції в масовій літературі, відстежується та рецензується поточна видавнича продукція. Однак «Книжник» для цього дослідження цікавий тим, що концептуальне кредо газети становить тематика про основну роль маскульту в сучасній українській культурі. Зауважимо, що своєрідним напрямом діяльності «Книжника» стало проведення щорічного конкурсу-рейтингу «Книжка року».

Таким чином, аналіз указаних літературних періодичних видань останньої чверті ХХ — початку ХХІ ст. засвідчує, що в передбаченому нами гіпотетичному інтелектуальному медіапросторі культурологічні аспекти недооцінені, зокрема надзвичайно слабо працювали мистецтвознавча та художня преса, присвячена театру, живопису, музиці та ін. Якщо не зважати на вузькогрупові видання та такі пострадянські видання як «Український театр», «Образотворче мистецтво», що декоровані національним забарвленням, залишаться лише дуже ділові й респектабельні, але абсолютно чужі інтелектуальному дискурсу «Пам'ятки України», а також дуже динамічний кінематографічний щоквартальник «Кіно-Коло» (головний редактор Володимир Войтенко) [9]. Останній не обмежувався суто професійною тематикою, а, точніше, виводив зміст видання у ширший контекст гуманітарного дискурсу.

Розглянемо літературну періодику. Її умовно можна поділити на дві групи. Перша група — «старі» видання, які збереглися ще з радянських часів. До них належать журнали Союзу письменників. Друга група представлена «новими» виданнями, які виникли після проголошення незалежності України. Вони пов'язані як з альтернативною письменницькою організацією — Асоціацією українських письменників, так і з різними локальними літературними угрупованнями. До цієї групи належать почасти видання, пов'язані з приватною ініціативою того чи іншого письменника або критика.

До речі, вказані дві групи видань не ворогують, не дискутують між собою. До таких видань належать «старі» — «Київ», «Дніпро», «Вітчизна», «Дзвін». Вони за своїм громадським статусом зовсім незіставні з російськими «товстунами», малопомітні як в інформаційному просторі, так і на ринку. Їх виписували і читали переважно члени Союзу письменників. Нагадаємо, що ця організація досить архаїчна та в очах молодшої частини культурного співтовариства малоповажна.

Деяко осторонь від указаних видань перебувають «Літературна Україна» — щотижневик Союзу письменників, або видання, змістовно наближені до вказаної організації як, наприклад, «Голос Просвіти» чи журнал академічного Інституту літератури «Слово і час». Останній, до речі, у своїй праці апелював як до радянських, так і до національно-державних стереотипів. І, зрозуміло, такий журнал не мав впливу на суспільство та його культуру.

Вирізняється за змістом та стилем роботи невеликий за обсягом харківський двомісячник «Березіль» (головний редактор Володимир

Науменко), у роботі якого переважають толерантність поряд з еклектичною ідеєю «здорового глузду». На його сторінках друкуються як члени Союзу письменників, так і їх молодші послідовники, «постмодерністи», котрі складають істеблшмент «нового» культурного співтовариства, — Микола Рябчук, Сергій Жадан, Оксана Забужко й інші.

Окремо від ідеологічних і естетичних колізій стоїть своєрідний журнал іноземної літератури «Всесвіт» (головний редактор Олег Микитенко). Саме він у радянські часи був одним із найпопулярніших видань серед української інтелігенції [2].

Проаналізуємо «нові» видання, які вирізняються більшою різноманітністю стилістики, інституціональності, ефемерності, порівняно зі «старими». Стосовно нашої тематики заслуговують на увагу декілька більш-менш відомих видань. Серед них у першу чергу необхідно пригадати львівський «Четвер» [28] — досить послідовний у своїй відданості постмодерністському еклектизму. Його редагував один із відомих письменників 1980-х рр. — Юрій Іздрик. Журналу притаманні нерегулярність у термінах видання та радикальність естетичної альтернативи. До цієї групи належать: донецький альманах «Кальміус» (головний редактор Олег Соловей), зі спробою поєднати традиції харківського авангарду 1920-х рр. з націоналістичною і антиглобалістською риторикою; криворізький щомісячник «Кур'єр Кривбасу» (головний редактор Григорій Гусейнов), з намаганням зберегти патріархальні мотиви в українському літературному процесі; нарешті, київська «Молода Україна» (редактор Олесь Доній) [16], зі стилістичним плюралізмом та агресивно-антиліберальною, антизахідною й антимодерністською риторикою.

Серед нових видань вирізняється своєю оригінальністю «центральноєвропейський літературний журнал» — «Потяг 76» (співредактори Юрій Андрухович і Олександр Бойченко) [20]. Він виник в офф-лайн і швидко перейшов у Мережу. Журнал став одним із визнаних українських літературних інтернет-проектів. Його можна з упевненістю вважати інтелектуальним виданням з характерним центральноєвропейським топосом пошуку ідентичності та перевагою літературного матеріалу. Щоправда, є побоювання, що перевага іноземних авторів може призвести до втрати країномовного спрямування газети.

Зауважимо, що, окрім «Потягу», до інтелектуальної періодики в Україні можна віднести лише декілька видань — це щоквартальник «І» та щомісячний огляд (формально газета) «Критика» із щомісячним додатком «Коментар». Це досить різні видання, але за ідеологією, редакційною політикою, соціально-інституціональним статусом подібність так помітна, що існуючі відмінності здаються або несуттєвими, або специфічними.

«І» виник у 1989 р. як літературно-філософське самовидання [8]. Основою першого номера стали переклади його редактора Тараса Возняка — поета, філософа та пізніше політолога. Це були переклади творів Хайдеггера, Ясперса, фрагменти щоденників Вітольда Гомбровича, вірші діаспорної

поетеси Емми Андрієвської та українська новела Ігора Клеха. Після декількох років змістовної еволюції протягом 1990-х р. журнал став спеціалізуватися на перекладній та оригінальній есеїстиці, а також на друкуванні наукових, літературних текстів, культурологічних і документальних матеріалів. Фундатори журналу особисто визнають, що створювали його як «незалежний культурологічний» журнал, який мав на меті висвітлення «міжетнічних відносин, проблем цивілізаційних розривів, формування європейської ідентичності і сучасний поліетнічний дискурс» [2]. До речі, декілька останніх видань друкували матеріали, присвячені проблемам молодіжних субкультур, насилля, влади і терору, українському «топосу поразки», польсько-українським відносинам, феномену Львова тощо. Характерно, що обсяг більше 300 сторінок та різнохарактерність матеріалів змушують видавців шукати кураторів, які часто почали втручатися до процесу видання, порушуючи таким чином можливість редактора та редакції. Від указанного, до речі, залежить рівень того чи іншого випуску, а часті і розставлення ідеологічних акцентів, хоча в цілому «І» сприймається як один із найпоспідовніших захисників ліберальних цінностей в Україні. Слід зауважити, що захисту ліберальних традицій дещо заважає схильність зловживати цивілізаційним підходом. До того ж журнал успішно проводить міжнародні й міждисциплінарні семінари «Діалоги поверх рубежів». Вони пронизані проблематикою культурного і політичного спрямування [2].

Газета «Критика» почала виходити друком у 1997 р. [13]. Її засновниками стали професор Гарвардського університету літературознавець Григорій Грабович, який став редактором нового видання, і вже згадуваний вище київський критик і політолог Микола Рябчук, який очолив редакцію в Україні, а у 2001 р. його змінив критик і мистецтвознавець Андрій Мокроусов. У заснованому виданні зазначалося, що газета створена як орган, який має критичну і своєчасну дискусію стосовно інтелектуальних, культурних і суспільних питань України і світу. Передбачалося обмежитися форматом есеїстичної рецензії чи огляду, основою яких був би зміст тієї чи іншої книги. У цілому ж газета ставила за мету охопити весь потік «культурно-і соціотворчої продукції». Взірцем у своїй роботі газета обрала «New York Review of Books» і «Times Literary Supplement». При цьому планувалось, що у ставленні до українського суспільства, його культури «Критика» мусила орієнтуватись на паризьку «Kultury» Гедройца — відносно суспільства польського. Однак плани ці не були реалізовані, що можна пояснити традиційною нерозвиненістю в Україні самого інституту критики і рецензування. Головними темами газети стали наукові есе, присвячені історико-культурній тематиці та суто літературним аспектам. У розпал «Кучмагейту» і так званої «незавершеної революції» 2000-2001 р. шпальта газети друкували переважно політичну аналітику і публіцистику. Усе частіше виявляється критичне ставлення до правлячої влади й орієнтація на підтримку культурних традицій демократичної опозиції та ліберальних норм.

Таким чином, «Критика» пережила своєрідну «кризу ідентичності». Адаже в публікаціях почали все більше переважати політологічні і соціо-антропологічні дискурси, висвітлення публічних дискурсів і досліджень у галузі історії ідей, у той час як роль «культурологічної» складової та літературної критики зменшилась. Зазначимо, що «Критика», на відміну від «І», не практикує тематичні випуски (окрім двох номерів, присвячених тематиці та феномену львівської полі/мультикультурності). Кожен випуск зосереджував увагу на певних тематичних дискурсах, наприклад, на темі геноциду у зв'язку з українським голодомором; аналізу традиційних і нетрадиційних націоналізмів у їх ставленні до проблеми імперії й лібералізму чи дослідження змісту і рецепції польсько-українських відносин у контексті національно-міфологічного конструювання ворога тощо.

Газета «Критика» всупереч «І» виступила проти інтернет-форумів. На практиці ж газета сама спробувала виконувати функції форуму, адже на її сторінках часто розміщувалися дискусійні статті. Подібне було, наприклад, у випадку методологічної та інтелектуальної дискусії навколо висунутої М. Рябчуком концепції «креольства» українських русофобів чи настільки ж серйозних полемік з приводу реформи української орфографії, перспектив феміністичної ідеології і гендерних досліджень в Україні та ін. Слід зауважити, що коло авторів, які співпрацювали з «Критикою», частково було тим же, що і в «І», але географічно і культурологічно ширшим: це політологи Микола Рябчук і Володимир Кулик, історики Наталя Яковенко, Ярослав Грицак, Олексій Толочко, філософи Мирослав Попович, Мирослав Мартинювич, Тарас Возняк, філолог Тамара Гундорова, соціолог Євген Головаха, літератори Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Тарас Прохаско та інші. До того ж «Критика» друкувала матеріали дослідників, які належали до декількох останніх поколінь української діаспори (Ігор Шевченко, Роман Шпорлюк, Марта Богачевська та ін.), а також — польських, американських, німецьких, французьких есеїстів, культурологів та вчених.

Додамо, що газета виконувала й роль видавництва. Адаже «Критика», окрім двох газет, друкувала ще декілька наукових журналів, серед них можна назвати історичні «піврічники», «Український гуманітарний огляд» і «Україна модерна». Таким же чином були надруковані монографії українських дослідників (Григорія Грабовича, Миколи Рябчука, Наталі Яковенко, Тамари Гундорової), переклади праць американських та західноєвропейських учених (тих же Данієля Бовуа, Ларрі Вульфа, Едварда Кінана, Бенедикта Андерсона та ін.). Завдяки газеті опубліковано матеріали по історії української культури ХІХ–ХХ ст., численні видання мемуаристики і книги сучасних українських письменників.

Необхідно, хоча б коротко, оглянути і спеціальні культурфілософські та науково-гуманітарні журнали, які внаслідок певних обмежень свого змістовного формату неповною мірою вписуються в рамки «інтелектуальної періодики». Однак саме існування подібної періодики буде помітним. Умовно подібні видання можна поділяти на «академічні», оскільки вони

інституціонально і функціонально пов'язані зі структурою Академії наук, і «незалежні», бо вони зобов'язані своїм існуванням різним науковим товариствам або певному відомому у своїй галузі вченому чи культурологу.

Прикладом останнього може бути відомий історичний журнал українських істориків-ревізіоністів — «Український гуманітарний огляд» («УГО»), який фондували в 1999 р. на семінарах професора Наталі Яковенко при Товаристві дослідників Центрально-Східної Європи. Він був незалежним журналом, хоча формально існував при Києво-Могилянській академії. До того ж журнал доводив свій антиакадемізм як у розумінні протистояння школам Академії наук, так і в розумінні змістовних дискусійних ідеологем, що встановилися в академічному середовищі. Так, вони жорстко й послідовно боролися проти поширеного плагіату серед науковців і, перш за все, — в академічних колах. Це, зазвичай, проводилось у форматі безжалісного наукового полемізму зі спробами інтелектуальної провокації. В останніх номерах «УГО» поступово стала переходити від суто рецензійної практики до історіографічних видань, присвячених переважно початку Нового часу. Подібне мотивувалося тим, що «карта української гуманітаристики» докорінно змінилася з часу заснування журналу. Саме креативний діалогічний характер журналу, його роль як «інтелектуального форуму» багато в чому сприяли вказаним змінам. Водночас за методами, змістом і форматом роботи «УГО» відрізнявся від «Львівської газети», «Поступу» чи «І» з «Критикою».

Подібним чином розпочиналась і діяльність «України модерної» [26]. Її фундаторами стали професор Ярослав Грицак разом з групою львівських істориків. Вони започаткували газету в 1996 р. під дахом створеного ними ж Інституту історичних досліджень при Львівському університеті ім. Франка. Так, «Україна модерна» здійснювала різноманітну і плідну роботу: проводилась термінологічна дискусія про межі поняття «модерний» стосовно історії України, друкувались дослідження в галузі культури археології ментальностей, досвіду моделювання історичної пам'яті галичан ХІХ ст. або жителів тих чи інших регіонів України. Згодом особлива увага приділялась рецензуванню історичної літератури. При цьому з'ясувалось, що «Україна модерна» мала особливості порівняно з тими ж «І», «Критикою» чи «Львівською газетою» з «Поступом». Своєрідність полягала в тому, що проблеми ставились і вирішувались не як це робила наукова, а як інтелектуальна культурологічна періодика.

Подібне робили різні видання. Але успіх очікував тільки тих, хто схилявся до постмодерністської інтерпретації історії. Серед видань такого та інтелектуально-медійного спрямування стає альманах соціальної історії Нового часу «Соціум» [22]. Формально він функціонував під дахом академічного Інституту історії АН України (головний редактор академік В. Смолій, директор указанного Інституту).

В аналогічному ракурсі функціонують такі видання: щорічник середньовічної історії й археології «Ruthenica» (наукові редактори — Олексій

Толочко і Володимир Ричка) [32]; історико-культурологічна збірка «Схід-Захід» (головний редактор — Володимир Кравченко) [25]; кварталник «Молода нація» (головний редактор — Владислав Верстюк) [15], іноді навіть дуже архаїчна «Київська старовина» під редакцією академіка Петра Толочка. А от суто академічний «Український історичний журнал» [27] — головний редактор академік В. Смолій — у загальний список огляду потрапляє радше завдяки авторам «Критики» чи «УГО», які критично ставляться до офіційного історіографічного дискурсу.

Зупинимося окремо і на культурологічних аспектах у філології. Оглянемо стисло «Слово і час» (редактор Лукаш Скупейко), орган академічного Інституту літератури [21]. Він залишається одним із головних академічних видань національного міфотворення. На жаль, змушені констатувати, що скільки-небудь серйозне незалежне філологічне видання загальноуманітарного інтелектуального спрямування так і не написано на сьогодні. Зважаючи на глибину методологічної кризи, яка охопила практично всі науково-культурологічні галузі, подібне видання навряд чи скоро сформується. Щоправда, іноді філологічні сюжети сприяють виникненню такого не зовсім публічного формату як — інтелектуальний друк (перш за все «Критика» в публікаціях Григорія Грабовича і Тамари Гундорової). Можливо, що літературно-культурну спільку задовольняє такий обсяг філологізації, але таким чином вона виявляє нездатність долучитися до сучасного інтелектуального дискурсу потоку видань.

Літературно-культурологічні аспекти наявні і в соціологічній періодиці. Так, головний «цеховий» журнал «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» видає українською і російською мовами академічний Інститут соціології (редактор — Євген Головаха). Видання відоме як затребуване, змістовне і якісне, на жаль, переважно професійним середовищем. До того ж, воно не стільки бере участь у формуванні суспільної думки, скільки її вивчає. Сам же головний редактор Є. Головаха і його колеги часто відіграють роль «суспільних експертів» — public philosopher, при цьому вони користуються не лише шпальтами вказаного видання, а й такими як: «День», «Дзеркало тижня», «Критика», телебачення та ін.

Подібне можна сказати і про українського партнера російського журналу «Полис», добротного політологічного шокквартильника «Політична думка» [18]. За змістом це затребуване політичним, культурологічним і експертним товариством видання, яке все ж таки не було всерйоз визнане в інтелектуальному медіапросторі. Не допомогло і те, що видання виходило трьома мовами, друкувало публіцистичні й історико-культурологічні матеріали, мало свій сайт. Зауважимо, що серед його редакторів були відомі фахівці — Володимир Полохало і Олександр Дергачов.

І, зрештою, зупинимося на аналізі культурологічних аспектів академічної філософії, професійна періодика якої і повинна, на наш погляд, складати інтелектуальну пресу par excellence. Насправді ж, це було не зовсім так, принаймні, в Україні. Тут природніше продовжувати огляд

журналу академічного Інституту ім. Г. С. Сковороди — «Філософська думка». Він став популярним на початку 1990-х рр., особливо серед гуманітарної інтелігенції. Нині, щоправда, він утратив багато в чому популярність серед інтелектуального товариства. І це при тому, що журнал залучає до співробітництва відомих фахівців вітчизняної культурфілософії. До того ж журнал торкається різноманітних сюжетів: від огляду еволюції елітарної парадигми, аналізу проблеми ідентичності та життєвого світу в контексті сучасних цивілізаційних змін до друку перекладів із Дерріди й інших. Його редактором був відомий учасник практично всіх важливих інтелектуальних дискусій, український public philosopher — академік Мирослав Попович. Щоправда, він також бере участь як автор і редактор у роботі — «І», «Критики», «Дня» та телебачення.

Зауважимо, що культурфілософським періодичним виданням можна вважати і дещо провінційний «Sententiae». За титульними логотипами, що його видають Український філософський фонд і Товариство дослідників філософії Нового часу та Вінницький технічний університет (головний редактор піврічника — Олег Хома). У подібному напрямі функціонує і столичний щорічник «Дух і літера» [4]. Він представляє і випускає однойменне видавництво в сумісництві з Центром європейських гуманітарних досліджень Києво-Могилянської академії за редакцією Костянтина Сігова і Леоніда Фінберга. Якщо порівнювати ці видання, то «Sententiae» методологічно і предметно суворіше і «закритіше» для інтелігентного читача видання. Воно здатне зацікавити культурне товариство своїми спробами ревізії філософської термінології, обговоренням дискусійних проблем філософії, аналізом політичної філософії модерну і, нарешті, професійними перекладами «раритетних» класиків, на зразок Ніколя Мальбранша, Франсуа Пулена де ла Бара чи навіть Джеймса Харрінгтона.

«Дух і літера», зі свого боку, кваліфікуючи себе «збіркою наукових статей з проблем соціальної філософії, філософії історії, філософії культури, історії філософії, онтології, гносеології, феноменології, філософської антропології, логіки, етики, естетики, філософії науки й освіти, релігієзнавства, теорії та історії культури», цілком «відкритий» для простого інтелігентного читача (www.duh-i-litera.kiev.ua). Власне суто філософських, культурологічних чи наукових статей тут відносно небагато. Серед них переважають спеціальні матеріали релігієзнавчого чи навіть теологічного змісту, логіки, етики чи практичної філософії, що є елементами стилю. Серед публікацій домінує есеїстика культурологічного, меншою мірою історико-літературного, мистецтвознавчого і політологічного дискурсу. Однак за змістом ця есеїстика відрізняється від тієї, що публікується на шпальтах «Критики» чи «І» і, перш за все, — активною наявністю філософсько-теологічної складової у більшості текстів. Додамо, що серед авторів «Духу і літери» — С. Аверинцев, Ж. Ніва і П. Рікер, а кожен випуск завершує фундаментальний рецензійний матеріал. Усе це свідчить, що видання є не стільки спеціально-філософським, скільки зразково-інтелектуальним жур-

налом. Журнал затребуваний вітчизняним культурним товариством. У ньому, на противагу пафосу аналізу, ревізії та деконструкції, властивим «Критиці», «І» чи «УГО», переважають пафос синтезу, передача традицій та «збереження культурного надбання». Однак існуванню «Духу і літери» як інтелектуального видання не сприяє формат щорічника, який, до речі, майже унеможливив ведення журналу в режимі дискусії або діалогу. Мабуть, тому «Дух і літера» за своєю ініціативою поступово перейшов до друку матеріалів конференцій і різноманітних читань, записів засідань міждисциплінарного семінару ім. Лисяка-Рудницького.

Отже, власне культурологічний простір української так званої інтелектуальної періодики, якщо його висвітлювати в загальних рисах, не такий уже й широкий.

Таким чином, аналіз літературних періодичних видань України в роки незалежності засвідчує, що періодика найбільш суттєво змістовно, структурно і формально відображена газетами та журналами, які виходили друком у цей час. При цьому в їх роботі домінував історико-культурологічний аспект, який особливо яскраво виявився в діяльності відділів культури цих видань. Показово, що культурологічний вимір у діяльності періодичних видань зазвичай приховувався, так би мовити, за традицією під поняттям «інтелектуальних» видань. Під таким поняттям малися на увазі як самі літературні періодичні видання, продукти їх діяльності, так і, в цілому, той духовний потенціал, який концентрується на шпальтах газет і журналів та у творчих колах письменників, художників, культурологів, митців, науковців, журналістів тощо. Періодика віддзеркалювала різноманітні складні та карколомні події соціально-культурного, економічного і політичного спрямування, в Україні в роки незалежності. Як з'ясувалося, видання розмежовувались за політичними, науковими та іншими мотивами. Окрім того, всі вони різнилися за рівнем: професіоналізму, традиціоналізму, академізму, модернізму, опозиціонізму, ревізійнізму, дискусійнізму, націоналізму, глобалізму тощо. Загалом же, всі літературні, періодичні видання України тією чи іншою мірою зробили свій духовний, культурологічний внесок у становлення вітчизняної культури, журналістики і літератури зокрема, у роки побудови незалежної держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андерфер Я. Украинская интеллектуальная периодика. Ч. 1. Контекст проблемы / Яков Андерфер // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. — 2004. — № 1 (33). — С 114–121.*
2. *Андерфер Я. Украинская интеллектуальная периодика. Ч. 2. Литераторы и эссеисты, философы и учёные / Яков Андерфер // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. — 2004. — № 2 (34). — С. 111–125.*
3. *Голокост і сучасність [Електронний ресурс] : бюлетень / Укр. центр вивчення історії Голокосту. — Режим доступу: <http://www.holocaust.kiev.ua>. — Назва з екрана.*

4. *Дух і літера* [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Киево-Могилян. акад.». — Режим доступу: <http://dub-i-litera.kiev.ua>. — Назва з екрана.
5. *Дзеркало тижня* [Електронний ресурс] / [гол. ред. Володимир Мостовий]. — Режим доступу: <http://www.dt.ua>. — Назва з екрана.
6. *День* [Електронний ресурс] : щоден. всеукр. газ. / гол. ред. Лариса Івшина. — Режим доступу: <http://day.kiev.ua>. — Назва з екрана.
7. *Егупец* [Електронний ресурс] : художеств.-публицист. альм. / Ін-т юдаїки. — Режим доступу: <http://www.judaica.kiev.ua/Egipez.htm>. — Назва з екрана.
8. *Ї* [Електронний ресурс] : незалеж. культурол. часопис / гол. ред. Тарас Возняк. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua>. — Назва з екрана.
9. *Кіно-Коло* [Електронний ресурс] : нац. кінопортал / [гол. ред. Володимир Войтенко]. — Режим доступу: <http://kinokolo.ua>. — Назва з екрана.
10. *Книжник-Review* [Електронний ресурс] : журнал / гол. ред. Константин Родик. — Режим доступу: <http://k-r.com.ua>. — Назва з екрана.
11. *Корреспондент.net* [Електронний ресурс] / [гол. ред. Олег Лисенко]. — Режим доступу: <http://korrespondent.net>. — Назва з екрана.
12. *Кримські студії* [Електронний ресурс] : інформ. бюл. / Центр інформації та документації кримських татар. — Режим доступу: <http://www.cidct.org.ua/uk/studii>. — Назва з екрана.
13. *Критика* : газета / гол. ред. Грабович Г. — К., 1999. — Щомісяч.
14. *Львівська газета* [Електронний ресурс] / гол. ред. Василь Терещук. — Режим доступу: www.gazeta.lviv.ua. — Назва з екрана.
15. *Молода нація* : альманах / засновник і видавець вид-во «Смолоскип». — К. : Смолоскип, 1996. — Щоквартально.
16. *Молода Україна* : літ.-мистец. часопис / Комітет мол. та дит. громад. орг. м. Києва; ред. О. Доній. — 2003. — К., 2003 — Щомісяч.
17. *Політика і Культура* [Електронний ресурс] : онлайн газ. / [гол. ред. Ігор Юрченко]. — Режим доступу: <http://pic.com.ua>. — Назва з екрана.
18. *Політична думка* [Електронний ресурс] : політол. інтернет-вид. — Режим доступу: <http://www.politdumka.kiev.ua>. — Назва з екрана.
19. *Поступ* [Електронний ресурс] : [щоден. львів. газ.]. — Режим доступу: <http://postup.brata.com>. — Назва з екрана.
20. *Потяг 76* [Електронний ресурс] : центральноевроп. часопис / [ред.]: Юрій Андрухович, Олександр Бойченко, Дмитро Потехін, Олена Шкварок. — Режим доступу: <http://www.potyab76.org.ua>. — Назва з екрана.
21. *Слово і час* [Електронний ресурс] : наук.-теорет. журн. / Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; гол. ред. Лукаш Скупейко. — Режим доступу: <http://www.slovoicbas.in.ua>. — Назва з екрана.
22. *Соціум* [Електронний ресурс] : альм. соц. історії / Ін-т історії України Нац. акад. наук України; редкол.: В. А. Смолій (гол. ред.), В. Горобець, Н. Старченко. — Режим доступу: <http://history.org.ua/index.php?url=cnrt=journalALL/select.php&serialName=socium>. — Назва з екрана.
23. *Столичные новости* [Електронний ресурс] / гл. ред. Вадим Долганов. — Режим доступу: <http://sn.com.ua>. — Назва з екрана.
24. *Сучасність* : щомісяч. часопис незалежної укр. думки / Укр. Всесвіт. Координац. Рада, Респ. асоц. українознавців. — К. : Пролог, 1961. —

- Щомісяч. — ISSN 0585-8364.
25. Схід — Захід [Електронний ресурс] : іст.-культурол. зб. / Схід. ін-т українознав. ім. Ковальських ; [гол. ред. Володимир Кравченко]. — Режим доступу: http://kei1.univer.kharkov.ua/sbid_zabid.htm. — Назва з екрана.
 26. Україна Модерна [Електронний ресурс] / редкол.: Ярослав Грицак, Микола Крикун. — Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um1/Zmist.htm>. — Назва з екрана.
 27. Український історичний журнал [Електронний ресурс] / Ін-т історії України Нац. акад. наук України ; гол. ред. В. А. Смолій. — Режим доступу: <http://history.org.ua/index.php?urlcrnt=JournALL/select.php&seriaName=journal>. — Назва з екрана.
 28. Четвер [Електронний ресурс] : часопис текстів і візії. — Режим доступу: <http://cbetver.com.ua>. — Назва з екрана.
 29. Harvard Ukrainian Studies [Електронний ресурс] / Harvard Ukrainian Research Institute. — Режим доступу: http://www.buri.harvard.edu/pubs/bus/bus_main.html. — Назва з екрана.
 30. Journal of Ukrainian Studies [Електронний ресурс] / Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. — Режим доступу: <http://www.utoronto.ca/cius/webfiles/jus.htm>. — Назва з екрана.
 31. Kyiv Post. Independence. Community. Trust [Електронний ресурс] : Ukraine's leading English-language newspaper since 1995 / Brian Bonner, Chief Editor. — Режим доступу : <http://www.kyivpost.com>. — Назва з екрана.
 32. Ruthenica [Електронний ресурс] / Ін-т історії України Нац. акад. наук України ; гол. ред.: В. Ричка, О. Толочко. — Режим доступу: <http://history.org.ua/index.php?urlcrnt=JournALL/select.php&seriaName=ruthenica>. — Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 05.11.2009 р.